

6. Савченко О.Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 84-87.
7. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. Київ: Радянська школа, 1982. С. 176.
8. Савченко О.Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра. Київ: Педагогічна думка, 2014. С. 36.
9. Тюріна В.А. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Харків, 1994.

Мартиненко Валентина Олександрівна,

провідний науковий співробітник

відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко,

Інститут педагогіки НАПН України

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ О.Я.САВЧЕНКО

У багатогранній творчій спадщині О. Я. Савченко проблема ціннісних орієнтирів змісту освіти посідає чільне місце. Учена наголошувала, що категорія «цінність» належить до ключових понять сучасних людинознавчих наук.

Цінності формують ідеали, орієнтують людину в навколишньому світі, спонукають до дії. Серед прийнятих в суспільстві цінностей кожний індивід вибирає для себе найбільш важливі та орієнтується на них.

Існує багато чинників, які здійснюють величезний вплив на формування тих чи інших цінностей людини. Серед них сім'я, освітні заклади, держава, засоби масової комунікації, найближче оточення та ін.. Проблема класифікації цінностей наразі в науці не вирішена. Ми поділяємо висновок вітчизняного дослідника, професора Ю. Шайгородського, що «важливим критерієм класифікації цінностей може бути тріада: «загальнолюдські цінності- суспільні цінності – особистісні цінності», яка є результатом історичного розвитку і свідчить про тенденцію до виокремлення та прояву сутнісних цінностей людини. Пріоритет загальнолюдських цінностей над іншими – індивідуальними та колективними (суспільними, національними) – не просто декларація. Це, скоріше, аксіологічний імператив, який усвідомлюється сьогодні різними напрямками наукової думки. Це також вимога часу, без задоволення якої людство може припинити своє існування» [7; с. 225–226].

Особливу значущість проблема розвитку цінностей набуває у молодшому шкільному віці, коли закладаються моральні основи дитини, формується

усвідомлене сприймання навколишнього світу. Читання як вид пізнавальної та інформаційної діяльності дитини, створює передумови для формування у молодших школярів ціннісних смислів і ставлень, містить значний потенціал для розвитку і виховання дітей на загальнолюдських і національних цінностях. У своїх роботах О.Я. Савченко окреслює їх коло: цінність життя кожної людини, цінність культури, знань; патріотизм; відповідальне ставлення до природи; цінність людських чеснот (доброта, свобода, чесність, толерантність, прагнення творчості, працелюбність, повага до старших). [1; с. 55] Ціннісний аспект сприймання і осягнення літературних творів забезпечує природну потребу дітей в емоційних переживаннях, виявленні та розумінні своїх почуттів і почуттів інших людей, створює передумови для естетичного та соціального розвитку, засвоєння еталонів морально-етичної поведінки.

Під час розроблення системи міжпредметних завдань на уроках літературного читання учена у цій системі виділяє емоційно-ціннісний тип завдань – формування і розвиток почуттів, ставлень, висловлювання рефлексивних оцінювальних суджень щодо прочитаного, побаченого, почутого. [3; с. 5].

Формування у молодших школярів системи базових цінностей знаходить своє продовження й розвиток у Типових освітніх програмах Нової української школи (1–2 та 3–4 класи), розроблених під керівництвом О.Я. Савченко, 2018 р. (окрім іншомовної освіти) та її підручниках з літературного читання останнього покоління (2019–2021 рр.).

У системі уроків літературного читання на перший план виходять проблеми розвитку у молодших школярів емоційно-ціннісного сприймання творів літератури як здатності до співпереживання, розуміння та оцінки соціальної і особистісної значущості художніх образів. Адже саме вони є виразниками моральних смислів і цінностей.

Обґрунтовуючи зміст початкової освіти у контексті Нової української школи, О.Я. Савченко зробила вагомий акцент на переосмисленні мети початкової освіти, де серед інших важливих складників вона виокремлює формування у дітей системи цінностей. Вона підкреслювала також необхідність застосування у Типових програмах НАПН України формувального і вербального оцінювання, наголошуючи при цьому, що «у початковій школі надзвичайно важливо створити умови саме для всебічного прояву інтересів і здібностей дітей, щоб розуміння їхньої успішності вчителями і батьками, не обмежувалось лише когнітивною сферою. Не менш важливими у цьому віці є емоційний, моральний, естетичний розвиток, дослідницька позиція

у пізнанні світу людей, природи і самого себе. Тому діяльнісні результати освітнього процесу мають гармонізуватися із ціннісними» [2; с.6].

У контексті розвитку у дітей базових загальнолюдських цінностей Олександра Яківна досить вдумливо, уважно, виражено ставилась до добору літературних текстів. Враховуючи вікові особливості сприймання учнями художніх та інформаційних текстів, у 2 класі у навчальній програмі не виокремлено змістову лінію «Коло читання». Орієнтовний зміст літературного матеріалу окреслено у змістовій лінії «Читаємо», яка передбачає формування у другокласників умінь самостійно опрацювати тексти, дитячі книжки різних видів і жанрів, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художні тексти як засіб збагачення емоційно-чуттєвого, соціального досвіду. Натомість, у 3 і 4 класах перша змістова лінія має назву «Пізнаємо простір дитячого читання», що спонукало автора серед іншого створити у підручниках і навчальних посібниках передумови для ознайомлення учнів з різноманітною за жанрами, темами дитячою літературою, що має значний потенціал для виховання і розвитку сучасного читача. У другому циклі навчання є виразні відмінності щодо розвитку в учнів кола умінь досліджувати різні види текстів, виявляти читацьку самостійність, свою читацьку позицію. О.Я. Савченко звертає увагу на зростання вимог, які стосуються літературного розвитку дітей, образного, емоційного і критичного мислення.

У межах контексту дібраних у підручниках авторських текстів і творів усної народної творчості їх герої транслюють такі загальнолюдські і національні цінності: розуміння універсальної цінності мови, книги, читання («Читання – класні «ліки»; «Читаємо і пізнаємо таємниці рідної мови» (2 клас), розділ «Без слова немає мови, а без мови – книги..» (3 клас); «Читач Максимко», «Як ми читаємо» (4 клас); ціннісна значущість дружби, взаємин з однокласниками, особистісними контактами з дорослими людьми, взаємозв'язків з живою природою («Зірковий клас» (2 клас); «Я друзів не продаю», «Руде цуценяко і Різдвааний ангел»; «Стрімкий, як вітер» – 3 клас); цінність родинних взаємин, зв'язків (сім'я, родина, рід): («Тільки мама», «Що таке мир» – 2 клас; «Білячок» – 3 клас; «Мати» – 4 клас; цінність громадянської позиції (любов, патріотичні почуття до Батьківщини, рідної землі, усвідомлення себе громадянином України): тематичні розділи «Щоб у серці жила Батьківщина» (2 клас); «Як не любить свій край» (3 клас); «Пишаємося рідною країною» (4 клас). Розвиток емоційного інтелекту, утвердження цінності гуманних почуттів і вчинків, які об'єднують людей є темою творів розділу «Все добре переймай, а недобре – виправляй» (твори «Красиві слова і красиве діло», «Телефон-

на розмова», «Дружок і Образа», «Спішу додому» та ін.). – 3 клас; творів, які увійшли до розділів підручника для 4 класу: «Дедал та Ікар» (з міфів Древньої Греції); «Дев'ять братів-сіроманців» (хорватська народна казка); «Чотири руді лисиці»; «Горобине гніздо»; «Арфа для павучка» та ін..

До важливих функцій змісту підруничкового матеріалу з літературного читання О.Я. Савченко відносить передачу школярам актуального соціального досвіду. У цьому контексті вона зазначала: «У визначенні змісту читання ми прагнули гармонії між сучасною соціально орієнтованою тематикою дитячого читання і класичними творами, написаними у різний час видатними поетами. (Тарас Шевченко, Леся Українка, Леонід Глібов, Олександр Олесь, Максим Рильський, Дмитро Павличко, Ліна Костенко). Переконані, що дітям слід емоційно проникливо відкривати цінність їхньої багатой і різноманітної спадщини» [5; с. 138].

Слід відзначити також емоційно-ціннісну компоненту у змістових лініях з основ медіаграмотності, які визначені у Типових освітніх програмах і реалізовані у підручниках літературного читання Савченко О.Я. Змістові лінії «Досліджуємо медіа» (2 клас), «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією» (3–4 класи) є новими в початковій освіті. Мета цієї роботи – підготовка дітей до розвивальної і безпечної взаємодії з інформаційним простором. У Типовій освітній програмі щодо медіаграмотності визначено такі базові уміння: оволодіння учнями уміннями знаходити і правильно користуватися різними видами інформації, створювати елементарні медіапродукти. [6; с. 255] Зазначені змістові лінії інтегровані у контекст мовно-літературної галузі як у вигляді окремих блоків «Медіавіконце», так і медіазавдань до різних текстів у структурі методичного апарату підручників.

У взаємозв'язку з іншими змістовими лініями здійснюється формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її; у готовності школярів до відстоювання власних цінностей під час обговорення медійних текстів; розв'язання морально-етичних завдань, у цілеспрямованому розвитку світоглядних і ціннісних уявлень учнів; у набутті нових знань тощо. Ці результати конретизовано для кожного класу.

У контексті ціннісного потенціалу змісту підручників Олександри Яківни, було б несправедливо не сказати про неї як про людину, про її ціннісний потенціал. Вона назавжди увійде в нашу пам'ять як професійна, глибоко порядна, безкорислива, відповідальна, світла особистість, яка незмінно користувалася високим авторитетом як у науковому, так і людському сенсі.

Список використаних джерел

---

1. Савченко О.Я. Міжпредметні зв'язки як ресурс реалізації компетентнісного підходу на уроках літературного читання. Український педагогічний журнал. № 2. 2017. С. 48–57.
2. Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Рідна школа (1–2). 2018. С. 3–8.
3. Савченко О.Я. Види міжпредметних завдань на уроках літературного читання. Початкова школа. № 2. 2019. С. 5–8.
4. Савченко, О.Я. Потенціал нового змісту початкової освіти в контексті формування у молодших школярів медіаграмотності. Збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції: Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку. 2019 С. 186–191.
5. Савченко О.Я. Методичний потенціал нового підручника з літературного читання в третьому класі. Проблеми сучасного підручника. Вип.25. К. 2020 С. 133–148.
6. Типова освітня програма Нової української школи. 1–2 та 3–4 класи. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко (окрім іншомовної освіти). К., 2018. с. 187–329.
7. Шайгородський Юрій. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. Сучасна українська політика. Вип. 26. К.: Український центр політичного менеджменту. 2012. С 219–228.

Мієр Тетяна Іванівна,

професор кафедри початкової освіти

Факультету педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка

ПРО ЦІННІСНИЙ ВИМІР ТА ПЕРЕХІД ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСОБИСТІСНІ НА ПРИКЛАДІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Присвячено пам'яті О. Я. Савченко

Відповідно до наукової спадщини Олександри Яківни Савченко, цінності – це «опосередковані культурою еталони бажаного й належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної та духовної діяльності людей, до природи, суспільства» [6, с. 24]. На переконання Олександри Яківни, «цінності особистісного розвитку, гуманізму, варіативності й відкритості школи» [6, с. 24], будучи спрямовуючими векторами шкільної та педагогічної освіти, конкретизуються в таких базових цінностях шкільної освіти, як [6]: